

Darko Polšek

In memoriam Paulu Feyerabendu

In older days a glimpse of stocking,
Was looked upon as something shocking,
Now heaven knows - *anything goes!*

Good authors to, who once knew better words,
Now only use four-letter words,
Writing prose - *anything goes!*

Enajstega februarja letos je v Ženevi za rakom umrl Paul Feyerabend¹, filozof znanosti in avtor, ki je Porterjeve stihe spremenil v metafizično znamenje našega časa. *Anything goes* je postala osnovna krilatica relativistične, skeptične, postmoderne, epikurejske vesele znanosti, osnovna poteza Feyerabendovega epistemološkega dadaizma in anarhizma. "Vse teče", "Kakor vam drago", "Kar teče, teče", "Vse je mogoče", "Deluj, kot misliš, da je dobro" - ti slogani so se prevajali na tisoče načinov, čeprav je bil smisel vedno eden in isti. Čvrste sheme in enotnega racionalnega postopka ustvarjanja in opravičevanja metodoloških in teoretskih trditev in človeških stvaritev ni. *Proti metodi* - oz. kot so napačno prevedli Nemci *Wider der Methodenzwang* -, Feyerabendova največkrat omenjana knjiga, ki se nam v podnaslovu razodeva kot skica neke anarhistične teorije spoznanja, je postala drugi bojni klic vdora znanstvenih in drugih nezadovoljne-

¹ Paul Feyerabend se je rodil 18. januarja 1924 na Dunaju. Po začetem študiju glasbe v Weimarju se je kmalu vrnil na Dunaj, kjer se je začel ukvarjati z naravoslovjem in epistemologijo. Pravijo, da filozofije ni nikdar študiral, kot bi bilo to treba, in zlobneži dodajajo, da se to tudi vidi. Po poškodbi v vojni je ostal nepokreten. Predaval je na kalifornijski univerzi Berkeley, na Freie Universität v Berlinu, ETH v Zürichu in na Gesamthpchschole v Kasslu. Njegovi najbolj znani deli sta zbornika krajših, toda po mnenju mnogih najboljših tekstov pod naslovom *Realism, Rationalism and Scientific Method (v nadaljevanju RRSM)* (1981). Njegove druge znane knjige so še:

Against Method
(1975), ***Erkenntnis für freie Menschen***
(1990), ***Probleme des Empirismus*** (1981) in ***Wissenschaft als Kunst*** (1985).

žev, program totalne destrukcije pozitivističnega programa "racionalne rekonstrukcije" v teoriji znanosti. "Woodoo je prav tako dober kot vremenska napoved, volilne napovedi niso nič boljše kot astrologija."

Zadnja stvar, ki sem jo hotel razviti, bi bila neka nova spoznavna koncepcija, neka nova abstraktna filozofija. Seveda eksperimentiram z različnimi idejami, vendar je to tako-rekoč moja zasebna stvar. To kar pišem, kar pripovedujem drugim, s čimer dolgočasim prijatelje, ni spoznavna koncepcija, temveč zbir ugibanj, napotkov in aforizmov, ki bralcem in poslušalcem lahko pomagajo osvetliti položaj v premišljanju problemov, s katerimi se ukvarjajo. Vsebina teh pripomb je vedno ista: ne verjemite znanstvenikom, ne verjemite intelektualcem; ne glede na to, ali so marksisti ali katoliki, imajo svoje interese in hočejo doseči duhovno in materialno moč, oblast nad vsemi ljudmi in se vedejo tako, kot da bi že vse vedeli. Toda tudi tisto, kar vedo, temelji na neke vrste religiji, religiji iskanja resnice ali religiji namenskosti, glede katere se lahko prerekamo. (EFFM 284)

Toda vse se je začelo drugače. Vse do leta 1968 je bil Feyerabend pravi popprovec, pristaš kritičnega racionalizma, kritik induktivizma, predstavnik sijajnih ugibanj in še bolj bleščečih zavračanj, "pogumen bojevnik na strani racionalizma in normativne metodologije". Takrat pa je skupaj s prijateljem Imrom Lakatosem prišel do spoznanja, da popprovski falsifikacionizem boleha za nekaterimi očitnimi boleznimi, med drugim tudi za tisto, ki sta ji dala oznako "naivnost". V pravi znanosti se nihče ne ravna po Popprovih načelih zavračanja, se pravi, da bi zaradi soočenja z neko instanco, ki se ne sklada s teorijo, zavrgla celotna generalizacija. To bi tudi ne bilo smiselno. Kajti omenjena zavračajoča instanca je lahko posledica številnih napak: v opažanju, formulaciji, relevantnosti za posplošitev itd. To bolezen popprovstva sta Lakatos in Feyerabend imenovala "konvencionalizem". Ker ne obstaja absolutno upravičenje in zasnovanje, moramo vzeti neko poljubno točko v dokazu kot aksiom. Tak aksiom pa je konvencija ali dogma. V obeh primerih torej nekaj izvenracionalnega. Prav tako je Popprov realizem konvencionalen, se pravi metafizičen. Ne more ga dokazati, temveč vanj samo veruje.

Če je Lakatos navkljub tem spoznanjem še naprej poskušal braniti racionalno rekonstrukcijo znanstvene zgodovine ter pestrejšo metodologijo, v katero bi bile vključene tudi socialne ocene, je Feyerabend na nek način izbral konsekvantnejšo pot: anarhizem. Trditev o konvencionalnosti in dogmatičnosti izhodiščnih točk dokaza, zvezana s popprovskim načelom pogumnih ugibanj in zavračanj - ki se v zadnji instanci ne tičejo nedokazljive real-

nosti - in z načelom iskanja podobnosti resnici (ne pa z resnico), nas pripelje do zaključka: *use teče*. Pri dokazovanju lahko (tudi po Poppru) začnemo, s čimerkoli želimo, s tistimi ugibanji, ki jih želimo. Toda izjalovila se je druga stran Popprovega dokaza, se pravi upanje, da bomo lahko ne glede na poljubnost hipotez prišli do trdnih dokazov za njihovo racionalnost. Ko zavržemo surovi, se pravi naivni falsifikacionizem, postanejo po Feyerabendu upravičevanja skoraj prav tako poljubna kot izhodiščno ugibanje. Lahko jih po potrebi modificiramo: zanemarjamo lahko spodbijanja, poudarimo lahko posebne sklope potrjujočih dejstev, izrekamo lahko različna predvidevanja... Konec koncev napravimo še tretji poljubni korak: za *realnost* poimenujemo lastne hipoteze, izbire in upravičevanja. "Stvari, ki imajo važno vlogo v našem izbranem načinu življenja, imenujemo *stvarne* (RRSM xiii)." Ta pragmatična trditev iz leta 1964 je postala zgodnja anticipacija Bloora, Rortyja in ...*guruja* Feyerabenda. In tako se sesuje zadnji branik popprovstva - znanstveno-filozofski ideal o demarkaciji, se pravi razmejitvi racionalnega in iracionalnega.

V Feyerabendovi programski knjigi *Proti metodi* se popprovsko zatrjuje, da je pogoj napredka znanosti postavljanje pogumnih hipotez, ki nasprotujejo dobro potrjenim teorijam in eksperimentalnim rezultatom. Toda ne zaradi tega, ker bi bile bolj zmožne spodbitja kot druge, ampak zato, ker se brez njih ne bi dalo priti do novih dokazov in rezultatov. "Pogoj konsistentnosti, ki zahteva, da se nove hipoteze pokrivajo s sprejetimi teorijami, je neracionalen, ker brani starejšo, ne pa boljše teorije." (AM 355) Toda poleg novih in radikalnih hipotez tvori želeno *proliferacijo* teorij tudi celotni korpus starih znanj in teorij. "Niti ene ideje ni, tudi če je še tako predpotopna in absurdna, ki ne bi zmogla izboljšati našega znanja." V tem kontekstu sta kot pogosto poudarjena primera "predpotopnih teorij" pacifiška in kitajska medicina, za kateri zahodna ne more dati niti pojasnitve niti ju ne more zadovoljivo nadomestiti. Te medicinske prakse (in teorije, ki temeljijo na njih) so nesoizmerljive (nekomenzuralne). Zdravijo sicer isto bolezen, toda ne razpolagajo z nobenimi sredstvi za medsebojno razumevanje.

Woodoo magija je samo Feyerabendova, se pravi zahodnjaška, oznaka za nerazumljivost *funkcioniranja* teh nesoizmerljivih praks. Feyerabend se je večkrat poigral z njo, da bi poudaril relativnost zahodnjaških teoretskih obrazcev in njihovo družbeno osnovo.

Iz nesposobnosti zahodnjaške filozofije, da bi zagotovila racionalno zatočišče metodološki enoličnosti, se je razvil kulturni dogmatizem. Znanost je postala ideologija, ki išče in

zahteva zunajteoretsko, se pravi družbeno podporo. Po Feyerabendu je znanost dobila družbeno podporo, čeprav si je po svojih racionalnih prispevkih ne zasluži. Postala je avtarkična, zaprta in onstran kontrole družbe, ki jo podpira. V nasprotju z mnogimi prepričanji je Feyerabendova kritika znanosti in ideja "zaščite družbe pred znanostjo" v veliki meri zasnovana na idealu odgovornosti institucij. Feyerabend zahteva od znanosti, da se tistim, ki jo finančno in idejno podpirajo, izstavijo računi za to, česar ni uspela napraviti, oz. natančneje, išče formalno ločitev države in znanosti (kot je to v primeru ločitve države in cerkve). Kajti "mnoge ideje vodijo človeško življenje. Resnica je samo ena med njimi." Znanost ni uspela dati osnove univerzalni racionalnosti in tako (mogoče zaradi tega) niti ne sme imeti monopola nad njo. Ne glede na Feyerabendovo trditev o nujnosti političnega poseganja v znanost, "da bi se premagal šovinizem znanosti, ki se upira alternativam v korist obrambe obstoječega stanja", se mi zdi veliko pravilneje, če rečemo Feyerabendu prosvetitelj, ne pa *guru* ali klovn. Njegovo pretiravanje ima kritično funkcijo prav zato, ker si danes samo pretiravanje lahko pridobi pozornost. Jasno nam da vedeti da: 1. ne obstaja popolno racionalno upravičenje; 2. da se obstoječe znanstvene rešitve v glavnem smatrajo za najboljše, ne da bi se posebej razložil njihov status, se pravi, da v znanosti obstajajo konzervativne in dogmatske tendence celo med deklariranimi kritiki; 3. da družba vpliva na znanost in da ji ne sme pustiti, da se zapre v "skupnost ekspertov", ki ni podvržena zunanji kontroli; 4. da poleg teoretske obstajajo tudi druge pomembne družbene tradicije, ki vplivajo na življenje, tradicije, ki lahko postanejo bolj plodni izviri idej; in 5. da ne obstaja princip odločanja v korist neke posebne tradicije, ker plodnosti idej ni mogoče predvideti. Omenjena "načela" so Feyerabendovo upravičenje "spoznanja za sodbodne ljudi", vendar jih lahko smatramo tudi - kot to trdi Hans Peter Duerr v naslovu zbirke tekstov o Feyerabendu v dveh poglavjih - za skušnjave in preizkušnje, s katerimi se preprečuje, da bi znanost kadarkoli zapadla v dogmatski dremež. Zato mora znanost postati umetnost in jo posnemati v ustvarjanju bogastva idej in pluralizmu perspektiv.

Čeprav Feyerabendu pripada pomembno mesto v krajši in bolj trdi filozofiji znanosti, ga bodo čez sto let v zgodovinah filozofije 20. stoletja gotovo navajali kot ključno osebnost postmodernega duha časa, kot upornika z razlogom ali brez razloga v interesu veselega in neobveznega skepticizma, kot tipičnega predstavnika nove "nesrečne zavesti", stoicizma, epikurejstva in drugih vrst sociologizma, v katerih išče duh svojo pravico do pomena, ki ga je v stvarnosti že izgubil.

Smrt mogoče ni relativist, kot to neokusno trdi pisec in memoriama Paulu Feyerabendu v tedniku *Die Zeit*; toda če je tako, je to točno samo zaradi tega, ker življenje to je. Funkcija relativizma ni v ničemer drugem, kot da prosvetiteljsko spominja na njegove različne oblike in možnosti.

Prevedel A. K.

Darko Polšek, magister filozofije in doktor sociologije, znanstveni asistent na "Institutu za primenjena društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu", Zagreb.